

KAROL SAMUEL BENJAMÍN SZEREDAY (Seredai) (1812 – 1894) Osvetový a ľudovýchovný dejateľ¹

Libuša FRANKOVÁ

V roku 2019 si pripomíname 225 rokov od úmrtia Karola Szeredaya, všestranného podporovateľa slovenských národných snáh a spoluorganizátora mnohých celonárodných kultúrnych podujatí, pôsobiaceho v 19. storočí na historickom území východného Slovenska. Území, na ktorom boli Slováci najpočetnejšou zložkou obyvateľstva, ktorá však v období európskych modernizačných zmien nebola z hľadiska spoločenského, hospodárskeho a sociálneho postavenia pripravená na zmeny v národnokultúrnom a politickom živote slovenského etnika. Ani na tomto slovenskom území spoločenskú základňu národným snahám nebolo schopné vytvoriť meštianstvo a šľachta, oproti niektorým národným spoločenstvám v monarchii, pričom národná inteligencia tu bola na rozdiel od iných slovenských regiónov málopočetná. Uvedené determinácie boli dané nepriaznivými geografickými a hospodárskymi faktormi od začiatku 19. storočia, prehlbovanými po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 silnejúcimi maďarizačnými snahami v Uhorsku.² V dôsledku národno-politických praktík maďarských vládnučích síl sa východoslovenský región dostával na perifériu slovenského národného života a pronárodná činnosť sa sústreďovala okolo niekoľkých jednotlivcov, medzi ktorými nachádzame aj Karola Szeredaya, rodáka zo Sabinova³³ s jeho všestrannými národnými kultúrnymi a spoločenskými aktivitami, najmä smerom k širokým ľudovým vrstvám.

Už počas štúdia na evanjelickom lýceu v Levoči a prešovskom evanjelickom kolégiu sa začal zaujímať o národnú históriu a slovenskú otázku v Uhorsku, aktivizujú sa na pôde samovzdelávacích študentských spoločností. V roku 1833 nastúpil za učiteľa a kantora do Pozdišoviec. Školu prevzal v nevyhovujúcom priestorovom stave a materiálnom vybavení, umiestnenú v jednej malej miestnosti v drevenej budove. Rozšíril ju najprv o ďalšie provizórne vyučovacie priestory a potom sa zamerlal na výstavbu novej školskej budovy za podpory mecénov evanjelickej cirkvi a školy, najmä Klaudie a Terézie Szirmayovcov, aj obyvateľov obce. Vyučovanie v novej školskej budove sa začalo v školskom roku 1835/36. V škole zriadil knižnicu a v Pozdišovciach aj v širšom okolí propagoval slovenské knihy a časopisy, ktoré

- 1 Príspevok je výstupom z projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 18. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférií*.
- 2 TAJTÁK, Ladislav. Maďarizačné tendencie na východnom Slovensku v druhej polovici 19. storočia. In *K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku 1848 – 1918*. Acta Facultatis philosophicae Universitatis Safarikanae Presoviensis. Literárnovedný zborník 2. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo Košice, 1970, s. 39-60 a *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku 1918*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972. 159 s.
- 3 SEDLÁK, Imrich. Karol B. Szereday v kultúrnych a národných dejinách Slovákov. In *Literárnomúzejný letopis 15*, 1981, s. 147-148.

posielal Gašpar Fejérpataky-Belopotocký z Liptovského Sv. Mikuláša. prostredníctvom Jozefa Srnku, vedúcej osobnosti študentskej Slovenskej spoločnosti na prešovskom kolégiu, alebo priami prichádzali do Pozdišoviec aj od Karola Kuzmányho, Jána Kollára a ďalších slovenských národných dejateľov. Školskú knižnicu postupne využívali vzdelanci na Zemplíne, Above a Šariši. Spolu s Jonášom Záborským a za spolupráce s ďalšími vzdelancami vytvorili z Pozdišoviec slovenské kultúrne centrum Zemplína.

Po zosilnení mocenských tlakov proti národnokultúrnej činnosti Szeredaya v roku 1839 opustil Pozdišovce a prijal miesto učiteľa a kantora v Liptovskej Vrbici, dnes súčasť Liptovského Mikuláša. Počas mikulášskeho pôsobenia do roku 1854 bol významným podporovateľom Hodžových a Fejérpatyky-Belopotockého národných snažení, aj mnohých významných národovcov v liptovskom regióne. Pronárodnú činnosť rozvíjal v pedagogickej, hudobnej, národnopolitickej a v cirkevno-historickej oblasti. Od roku 1841 národnokultúrne a literárne spolupracoval s Jonášom Záborským a Bohuslavom Nosákom, ktorí prišli do Liptovského Sv. Mikuláša za kaplánov. Podieľal sa na príprave Nosákovej mesačnej cesty po východnom Slovensku a vtedajšej Zakarpatskej Ukrajine v lete 1843.

Keď v roku 1853 pozdišovská škola ostala bez učiteľa, ujal sa Szereday v máji 1854 opäť školských a kantorských povinností, aj napriek skutočnosti, že opúšťal v tom čase významné centrum slovenského národného života. Do roku 1878 tu vykonával aj funkciu kaplána a v ďalších rokoch až do smrti udržiaval aktívne kontakty s predstaviteľmi slovenského národného života na východnom Slovensku – najmä v Šariši a tiež na Liptove.

V 30. až 80. rokoch 19. storočia sa aktívne zúčastňoval celonárodných slovenských podujatí. Patril k zakladateľom prvého celonárodného kultúrneho spolku Tatrín – Jednoty milovníkov národa a života slovenského, na zakladajúcej schôdzi 26. – 28. augusta 1844 v Liptovskom Sv. Mikuláši a k autorom textu pozvania k jeho založeniu. K jeho povinnostiam ako stáleho člena patrilo zbieranie finančných príspevkov na vydávanie kníh, zabezpečovanie ich kupovania a prispievanie vlastnými prácami do spolkovej vydavateľskej činnosti. V liptovskom prostredí sa aktívne zapojil do národných podujatí v revolučných udalostiach roku 1848. Zúčastnil sa ľudového zhromaždenia v Liptovskom Sv. Mikuláši 28. marca 1848, na ktorom bol zverejnený prvý ucelenejší slovenský národnokultúrny program – Liptovské žiadosti. Žiadosti, Hurbanovu proklamáciu Bratia Slováci! z apríla 1848, Hodžov obranný spis Dobré slovo Slovákom súcim na slovo z roku 1847 a ďalšie spisy, národné petície a výzvy rozširoval na východnom Slovensku prostredníctvom Bohuslava Nosáka, pôsobiaceho v Sabinove. Za uvedené aktivity bol na príkaz vládneho komisára v Prešove Daniela Iványiho obvinený 17. novembra 1848 štatariálnym súdom z vlastizrady a väznený dva týždne spolu s Nosákom a ďalšími národovcami. Po návrate do Vrbice pokračoval v národnokultúrnej činnosti ako spoluzakladateľ a podporovateľ vyššieho slovenského patronátneho evanjelického gymnázia v Revúcej (1862 – 1874) a Matice slovenskej (1863 – 1875) atď. Ako člen Matice venoval pozornosť najmä zbieraniu ľudovej slovesnosti, konkrétne šarišsko-zemplínskych ľudových piesní – textov a melódií, a tiež rukopisných pamiatok. Zapísal 583 textov ľudových piesní, z nich 68 aj s melódiou, čo dnes predstavuje najväčšiu a najcennejšiu zbierku z 19. storočia na východnom Slovensku. Zberateľskú činnosť prezentujú

dva zborníky zachované v Matici slovenskej – *Nápevy šarišsko-zemplínskych spievaniek*, ktoré zhudobnil a ostali v rukopise a *Národné spievanky v šarišsko-zemplínskom nárečí* z roku 1888, obsahujúce 80 lyrických ľubostných piesní z Pozdišoviec a okolia. Tiež dva zborníky zachované v Zemplínskom múzeu v Michalovciach – *Zpievanky zemplínskych Slovanu v okolí Michalovském* z roku 1865 s 259 piesňami a približne okolo roku 1867 zostavil zbierku ľudových piesní bez názvu s 244 piesňami, prevažne ľubostného charakteru a s výrazným sociálnym motívom. Matica slovenská získala jeho zásluhou v roku 1867 rukopisný spevník zo 17. storočia – *Nápevy starých slovenských spievaniek od urodzenej pani Anny Szirmay rodenej Keczer roku 1625 – 1630*, jednu z najvýznamnejších slovenských hudobných pamiatok, ktorú pravdepodobne našiel v kaštieli v Pozdišovciach. Spevník je známy ako *Zbierka Anny Szirmay-Keczerovej*.⁴

Szereday spolupracoval s Jánom Kadavým, osvetovým pracovníkom a hudobným skladateľom na Liptove, redaktorom pripravovanej notovanej zbierky *Slovenských spevov*. Do prvého zväzku spevov z rokov 1880 – 1882 prispel 25 zemplínskymi spevmi a šiestimi zemplínskymi ľudovými hrami a do druhého dielu z roku 1890 boli zaradené jeho dva zemplínske a jedenásť šarišských spevov. Jazykovo aj melodicky ich zachytil v pôvodnej podobe.

Znáмым sa stal aj ako znalec evanjelických duchovných piesní a spevníkov. Už na štúdiách v Levoči a Prešove a najmä počas kantorskej činnosti sa bližšie zoznámil s evanjelickou duchovnou piesňou a s používanými spevníkmi. Privítal rozsiahlu akciu v evanjelickej cirkvi pod garanciou superintendenta Pavla Jozeffyho v súvislosti s vydaním nového spevníka. Spolu s Michalom Miloslavom Hodžom sa zúčastnil na jeho príprave v roku 1841, najmä hodnotením a výberom piesní. Evanjelický kancionál vyšiel v roku 1842 pod názvom *Zpěvník evangelický aneb Písňe duchovní staré i nové*, ako textová časť. K Spevníku pripravil dva dodatky partitúry a zharmonizované niektoré duchovné piesne pod názvom *Melodiatúra* v rokoch 1879 – 1885 a *Nápevy k zvláštním případnostem*. O niečo neskôr pripravil ďalšiu *Melodiatúru*, ktorá obsahovala melódie a texty 435 piesní zo Spevníka. Partitúry napísal vlastnoručne, precízne a bohato ich ilustroval. Sú cennou historickou rukopisnou pamiatkou a jeho celoživotným dielom.⁵

Ako autor pedagogických a cirkevno-historických prác prezentoval v nich skúsenosti z pedagogickej činnosti a názory na osvetovú a ľudovú výchovnú prácu v podobe troch zborníkov. V Pozdišovciach napísal príručky *Pamětné věci, Gratulačné formuly na rozličné příležitosti* a *Formuly oficiálních řečí* (1838), ktoré sa stali súčasťou výchovnovzdelávacieho procesu na pozdišovskej aj vrubickej ľudovej škole a dotvárali profil jeho pedagogického systému. Dejinám evanjelického zboru v Pozdišovciach – udalostiam aj osobnostiam obce a širšieho okolia venoval rozsiahlu prácu *Všeobecný dějepis slávné cirkvi evanjelickej v Pozdišovciach*. Zachytil v nej tiež národnokultúrne a literárne činné osobnosti pôsobiace v Pozdišovciach ako farári, kapláni a učelia.

4 BRTÁŇ, Rudo. Kollárov hlavný prameň zemplínskych a šarišských ľudových piesní (k problémom zberateľov). In *Nové obzory* 7, 1965, s. 206; KRESÁNEK, Jozef. Tance a piesne zo zbierky Anny Szirmay-Keczerovej. In *Hudobné štúdie* 7, 1966, s. 5-6.

5 SEDLÁK, Imrich. *V letokruhoch národa*. Martin: Matica slovenská 1997, s. 191-194.

Posledné roky jeho pôsobenia v Pozdišovciach boli poznačené osobnými problémami, aj spoločenskými udalosťami, v ktorých sa prejavili silnejúce uhorské mocenské tlaky na národný život Slovákov. Nútený bol napríklad vyučovať na škole maďarčinu a organizovať divadelné predstavenia v maďarskom jazyku. V roku 1874 bol obvinený miestnym kňazom a maďarizátorom Pavlom Šimkovičom z panslavizmu a donútený opustiť učiteľské aj kantorské miesto. Po štyroch rokoch útokov na svoju osobu, ale aj obrany zo strany miestneho evanjelického cirkevného zboru, požiadal nakoniec evanjelický konvent o uvoľnenie z učiteľského a kantorského miesta. Stalo sa tak v septembri 1878. Konvent mu zabezpečil doživotnú penziu a v Pozdišovciach žil do smrti 19. novembra 1894 a tu bol aj pochovaný.

Prínos Karola Szeredaya do vzdelávacej a osvetovo-ludovýchovnej činnosti bol v sledovanom období z hľadiska existujúcich spoločensko-politických a národno-kultúrnych pomerov na Zemplíne nezanedbateľný.

Použitá literatúra:

- BRTÁŇ, Rudo. Kollárov hlavný prameň zemplínskych a šarišských ľudových piesní (k problémom zberateľov). In *Nové obzory* 7, 1965.
- FRANKOVÁ, Libuša. *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov: ManaCon, 1999.
- HUČKO, Ján. *Michal Miloslav Hodža*. Bratislava: Epoque, 1970.
- KRESÁNEK, Jozef. Tance a piesne zo zbierky Anny Szirmay-Keczerovej. In *Hudobné štúdie* 7, 1966.
- LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In *Nové obzory* 23, 1981.
- Slovenský biografický slovník, zv. V*. Martin: Matica slovenská, 1992.
- RAPANT Daniel. *Tatrin. (Osudy a zápasy)*. Martin: Matica slovenská, 1950.
- SEDLÁK, Imrich. Bohuš Nosák-Nezabudov v kontexte slovenského literárneho a národného vývinu. In *Literárnomúzejný letopis* 15, 1981.
- SEDLÁK, Imrich. Karol S. B. Szereday v kultúrnych a národných dejinách Slovákov. In *Literárnomúzejný letopis* 15, 1981.
- SEDLÁK, Imrich. *V letokruhoch národa*. Martin: Matica slovenská, 1997.
- TAJTÁK, Ladislav. Maďarizačné tendencie na východnom Slovensku v druhej polovici 19. storočia. In *K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku 1848 – 1918*. Acta Facultatis philosophicae Universitatis Safarikanae Presoviensis. Literárnovedný zborník 2, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo Košice, 1970.
- TAJTÁK, Ladislav. Východné Slovensko ako regionálny fenomén. In *Historický časopis*, roč. 49, 2001, č. 2.